

bok recensioner

Breda kunskaper om flyktningbehandling

ANDERS HJERN (RED)

Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar

Studentlitteratur 1995.

Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar är en imponerande bok i kraft av sin bredd. Boken är en antologi, som förmedlar erfarenheter som vunnits under senare år, på olika behandlingscentra i Sverige och på andra håll runt om i världen. Den är skriven av personer med olika yrkesbakgrund; läkare, psykologer, socialarbetare, tandläkare, sjuksköterskor, mentalskötare, sjukgymnaster och arbetsförmedlare. Detta gör att boken är svår att läsa rakt över. Många upprepningar sker och de områden som behandlas överlappar varandra. Vissa avsnitt skulle därför vunnit på att beskäras eller tas bort, för att göra boken mera läsvänlig och sammanhållen. Trots detta ger boken en överblick över den nuvarande kunskapsnivån i Sverige, och en god resumé över detta angelägna ämnesområde.

Professor Charles Westin ger i första kapitlet en resumé över invandringen till Sverige. Sedan följer några relativt kort hållna kapitel som täcker olika kunskapsområden av allmän karaktär. Därefter presenteras en rad olika diagnostiska synsätt, från deskriptiva och medicinska till psykodynamiska och existentiella.

Terapikapitlet är utförliga och har olika gångspunkter. Särskilda kapitel ägnas åt behandling med tolk och samtal med kvinnor. Men även olika psykoteraeutiska terapimetoder, särskilda problem i olika

vårdformer och behandlingar av familjer och barn på förläggningar är belysta.

Mot slutet av antologin finns olika kapitel som behandlar de speciella problem som uppkommer vid olika typer av vård som tandvård, sjukgymnastik, slutna psykiatrisk vård, förlägningsvård och primärvård.

Marika Lindblom-Jakobsson, psykolog och psykoteraeut har bidragit med flera välskrivna kapitel. Hon beskriver på ett enkelt och lättfattligt sätt de svårigheter som kan uppkomma vid psykoteraeutisk behandling på psykoanalytisk grund. Även svårigheter att arbeta med tolk i psykoteraupi framställs på ett inklännande sätt.

Enrique Bustos, psykoteraeut, har uttömmande bidragit med ett kapitel om trauma och flyktingskap i ett existentiellt och psykodynamiskt perspektiv.

Antologin rekommenderas till alla som arbetar med eller kommer i kontakt med flyktingar, speciellt traumatiserade flyktingar. Kapitlet kan mycket väl läsas var för sig i samband med att man kommer i kontakt med olika problemområden. Boken fyller en viktig funktion som kunskapsförmedlare på svenska och bör finnas på varje medicinskt bibliotek.

Per-Göran Bodén

Kvalitativa metoder - erfarenheter och reflektioner

BENGT STARRIN, PER-GUNNAR SVENSSON (RED)

Kvalitativ metod och vetenskapsteori

Lund: *Studentlitteratur* 1994, 211 sidor.

Trots att de två termerna "kvalitativ" och "kvantitativ" används i en rad olika betydelser och inte sällan gett upphov till meningslösa skendebatter, har det visat sig häpnadsväckande livsdugliga. Försöken att bekämpa språkbruket har knappast varit framgångsrika. En angelägen uppgift är därför att mer systematisk försöka klargöra den underliggande distinktionen.

Ett sådant försök presenteras i bokens första kapitel som skrivits av Bengt Starrin. Hans huvudtes är "kvalitativ analys" och "kvantitativ analys" skiljer sig åt vad gäller sex olika dimensioner: målsättning, vilka typer av frågor som behandlas, sätt att genom-

föra analysen, uppfattning om del och helhet, vilka typer av upptäckter som är troliga, och presentation av resultaten.

Hans huvudsyfte är att klargöra distinktionen. Men i kapitlet antyds också en rad olika argument. Det kanske viktigaste är rent språkligt. Enligt Starrin betecknar termen "kvalitet" den väsentliga karaktären eller egenskapen hos någonting; medan "kvantitet" betecknar mängden av denna karaktär eller egenskap. Även om det finns problem med detaljerna, är jag mycket positiv till angreppssättet. Speciellt är det en fördel att distinktionen kan tillämpas på forskning inom såväl naturvetenskaperna som humanvetenskaperna.

Nästa kapitel, som handlar om Kvalitativa metoders vetenskapsteoretiska grund, har skrivits av Antônio Barbosa da Silva och Vivian Wahlberg. För mig var detta bidrag en besvikelse. Min kritik gäller inte i första hand att det som skrivits är fel, utan bristen på koppling till det inledande kapitlet. Rimligt hade väl varit att utgå från (eventuellt kritisera och modifiera) Starrins förslag och diskutera de vetenskapsteoretiska förutsättningarna för dessa begrepp. Nu används de två termerna "kvalitativ" och "kvantitativ" utan rimliga klargöranden - just på det fruktlösa sätt som enligt Starrin "skapar mera av förvirring än klargöranden".

De tre följande kapitlen är däremot en ren njutning. Otekniskt och avmystifierande skriver Ulla Sjöström om hermeneutik, Gerd Lindgren om fenomenologi och Mikael Alexandersson om fenomenografi. I alla tre bidragen finns en robust känsla för forskningens vardag. Kombinationen av goda kunskaper om respektive skola och frånvaro av abstrakta utsävningar gör att reflexionerna på både blir konkreta och trovärdiga.

Boken avslutas med två kapitel där mer principiella frågor om metodval och kvalitetskriterier diskuteras. Det första, som skrivits av Rosmari Eliasson, är provocerande och underhållande. Jag instämmer fullt ut i den instrumentella syn på metoder som där kommer till uttryck. Men nog slår hon väl in öppna dörrar (hoppas jag) i sin kritik av osakliga och önsketänkande feminist.

Staffan Larsson diskuterar i sitt kapitel den svåra men viktiga frågan om vilka krav som bör ställas på kvalitativa analyser. De krav han formulerar förefaller mycket rimliga, men jag undrar ändå om själva angreppssättet är så lyckat. Vore det inte bättre att börja med att formulera allmänna kriterier

som gäller både kvalitativa och kvantitativa analyser. Enligt min mening kan nu läsarna få en felaktig uppfattning om att kraven i grunden är olika. Det är när kraven operationaliseras som de viktiga skillnaderna blir synliga, och dessa är kanske lika stora inom respektive analysstradition som mellan traditionerna.

Som väl läsaren har anat är det ett nöje att rekommendera boken. Men vore det inte bättre att kalla den "Kvalitativa metoder - erfarenheter och reflexioner.

Tore Nilstun

Fågelperspektiv genom förstoringsglas men utan flykt och vingsus

BJÖRN NILSSON, ANNA-KARIN WALDEMARSSON

Kommunikation. Samspel mellan människor

Studentlitteratur

Om några fåglar flög över Sverige och beskrev allt de såg skulle vi få en detaljerad beskrivning över landskap, sjöar, berg, städer, hus växter etc, dvs en stor mängd data på marknivå. Frågan är vad man skulle komma ihåg efter denna beskrivning och vilken nytta man skulle ha av den?

Denna bok om kommunikation är en mycket detaljerad beskrivning av området och författarna påpekar i inledningen att de har ett fågelperspektiv. Deras strävan med boken är att ge grundläggande kunskaper om kommunikation och ge läsaren begrepp som kan användas för att lyfta fram vad som händer när människor kommunicerar.

Författarna är troligen mycket kunniga på sitt område - och mycket ambitiösa. De beskriver noggrant ett flertal begrepp, infallsvinklar, företeelser, mekanismer kring kommunikation. Det är en förhållandevis allomfattande beskrivning där inte särskilt mycket saknas. Det är kunnigt beskrivet och det finns gott om referenser. Det borde alltså resultera i en utmärkt initierad kunnig introduktionsbok i kommunikation. På ett sätt är det också en sådan bok. Men det är enligt min uppfattning också något som fattas och som gör boken svårsläst.

Ett problem är att författarna genomgående håller förstoringsglaset tätt intill mar-

ken. De lyfter inte från marken och beskriver fenomenen på en högre abstraktionsnivå, i strukturer, mer överordnade begrepp som hade gjort det möjligt att komma ihåg något av boken. Det saknas enligt min mening ett fokus i boken; grundläggande principer som författarna vill lyfta fram och få oss som läsare att komma ihåg och förstå. Författarna täcker av för mycket i sina ambitioner. Det leder ibland till att trivialiteter beskrivs, som att människor som arbetar i grupp också behöver ta paus för att få vederkvikelse. Boken skulle ha vunnit på att man beskrivit ett avsevärt mindre antal viktiga fakta som istället relaterats till varandra och i överordnade begrepp. Ett ytterligare problem är att författarna många gånger blandar in värderingar hur man borde kommunicera i beskrivningar av företeelser hur människor kommunicerar med varandra.

Fåglarnas flykt över marken, vingslagen och perspektivet en bit ifrån hade kunnat göra att boken lyft och det funnits en doft omkring den. Nu blir den liggande lite platt på marken, lite doftlös.

Boken har också flera förtjänster. Den är som tidigare framgår innehållsrik, gedigen och saklig. Framför allt den senare delen av boken, t ex kapitlet om icke-verbal kommunikation, innehåller många beskrivningar som är intressanta och också tankeväckande. En klar förtjänst är flera exempel på sekvenser av samtal som både är roliga och tydliga, ofta flankerade av humoristiska enkla streckgubbebilder.

Elisabeth Arborelius

Behov av rehabiliteringsforskning

ELISABETH BIRKE, ÅKE NYGREN (RED)

Rehabilitering, Ett eftersatt forskningsområde?

Arbretsmiljöfonden, rapportserien, 83 sid.

Rehabilitering inklusive yrkesrehabilitering har under senare år fått succesivt större praktisk betydelse för samhället. Antalet sjukskrivna och sjukpensioner har ökat och utgör mycket betydande utgifter för staten. Det är väsentligt att minska sjukskrivning och sjukpensionering. Ett stort problem i Sverige

är att rehabilitering innefattar många olika områden inom samhället med olika huvudmän ansvariga för sina respektive ansvarsområden. För adekvat resursutnyttjande är samordning nödvändigt. Problem kan hamna "mellan stolarna". Rehabilitering, särskilt yrkesrehabilitering är viktig. Det är väsentligt att gå igenom och utvärdera åtgärder och effekter av åtgärder vid rehabilitering. Behov av rehabiliteringsforskning föreligger. Avdelningsdirektör Elisabeth Birke har för Arbetsmiljöfonden tagit initiativ: "För att få underlag för de närmaste årens ökade satsningar på yrkesinriktad rehabiliteringsforskning har särskild expertgrupp fått i uppdrag att kartlägga kunskapsläget (innefattande litteratursökning senaste åren)".

Elisabeth Birke, Jan Ekholm, Åke Nygren skriver först en översikt om rehabiliteringsforskning. En kort sammanställning lämnas över olika institutioner och myndigheter i Sverige som stöder rehabiliteringsforskning. För den som snabbt vill sätta sig in i ämnet är sammanställningen med litteraturreferenser efter varje avsnitt värdefull och bekväm att ha.

Inom begränsad ram är det ej möjligt att täcka hela området. I sammanställningen har definierats avgränsning innefattande: Rörelse-stödje-organ, hjärt-kärlsjukdomar, astma-allergi, följd tillstånd efter trauma. Psykosociala faktorer, psykiska förändringar och sjukdomar är ej medtagna. De är viktiga, vilket kan motivera särskild sammanställning av rehabilitering inom dessa områden.

Börje Eriksson, Folksam, gör en kort sammanfattning avseende förhållanden i EG/EU. Särskilt Tyskland, Frankrike och Nederländerna beskrivs.

Helge Semb, Hälso-invest, Östersund, tar upp ortopedkirurgiska problem.

Karin Harms-Ringdahl, Fysikalisk Medicin och Rehabilitering, Karolinska Institutet, behandlar smärttillstånd i rörelse-stödjeorganen. Dessa utgör dominerande orsak till sjukskrivning och sjukpension. Huvudsakligen behandlas i genomgången rygg, nacke, skuldra. Funktionsnedsättningen är ofta dåligt kartlagd. Hela behandlingsprogram ger högre grad av arbetsåtergång. De tidigare mycket populära och använda ryggskolorna visas ej vara effektiva.

Jan Lisspers, Mitthögskolan, Östersund behandlar kranskärlssjukdom. Livsstil stress, kost, motion, rökning tas upp. Ty A- och typ B-beteende avseende livsstil g

igenom. Han framhåller det beklagliga att vid uppföljning efter några år har personen ej ändrat sig avseende dessa olika riskfaktorer. Trots mycket stark motivation är det svårt att ändra livsstil. Vissa studier har dock visat att frekvensen ny infarkt (reinfarkt) minskat om personen lyckats ändra sitt typ A-beteende till typ B-beteende. Multifaktoriellt program innefattande riskfaktorerna ovan har minskat reinfarktincidens vid uppföljning flera år senare. Däremot är uppgifterna motstridiga avseende om personerna har kunnat återgå i yrkesarbete mera efter rehabiliteringen.

Lennart Andersson, Åreklirikerna, behandlar astma och konstaterar att yrkesinriktad rehabilitering vid astma ej är dokumenterad. Hudförändringar (såsom eksem) i samband med yrkesarbete tas ej upp.

Traumatisk hjärnskada behandlas av Hans von Holst och Ola Svensson, Karolinska Institutet. Författarna konstaterar att resultat finns redovisade av vissa specifika behandlingsmetoder men ej avseende den totala rehabiliteringen. Kognitiv träning har visats ge signifikant förbättring av intellektuella funktioner. Den låga frekvensen återgång i yrkesarbete efter svår hjärnskada finns väl dokumenterad. En väsentlig orsak utgörs här av beteende och personlighetsförändringar.

Boken är typografiskt lättillgänglig och lättläst. Den kan rekommenderas.

Bengt Nordgren

Utilitaristisk syn på tvångs-vård

TORBJÖRN TÄNNSJÖ

Tvång i vården

Stockholm: *Thales* 1994, 180 sid.

Tännsjö är utilitarist. Han anser att en person har handlat rätt i en situation om det i situationen inte fanns något annat hon kunnat göra som var så beskaffat att hade hon gjort det, så hade världen som helhet varit bättre, dvs summan av subjektivt upplevt välbehag hade blivit större. En person som inte handlar rätt, handlar fel. Någon tredje möjlighet finns inte. Enligt Tännsjö är utilitarismen överlägsen alla andra moralläror lärför att den ger den bästa förklaringen av en mest väsentliga delen av våra överlagda moraliska intuitioner.

Att tillämpa utilitarismen i enskilda fall är rätt opraktiskt, därför behövs moraliska tumregler. Enligt Tännsjö är det framför allt två tumregler som är relevanta för att bedöma tvångets legitima plats i vården. Den första är autonomimaximen. Enligt denna får en vuxen, beslutskapabel individ aldrig, uteslutande i sitt eget intresse, hindras från (eller tvingas, tubbas eller manipuleras till) att göra något. Hon får heller inte påtvingas vård eller omsorg. Endast hänsynen till att någon annans väl och ve kan vara en tillräcklig grund för tvång riktat mot henne. Den andra är idén om rättssäkerhet. Enligt denna får ett samhälles nödvändiga tvångsutövning ge upphov till så lite otrygghet som möjligt inom befolkningen, och då speciellt inte att individen ska behöva frukta att oväntat utsätts för tvång, och den som utsätts för tvång ska veta att tvångsutövningen sker utan godtycke.

Med utilitarismen som grundläggande värdepremiss och autonomimaximen och idén om rättssäkerhet som moraliska tumregler, visar Tännsjö att många svenska lagar medger tvång som är etiskt oförsvarbart. Det är Brottsbalken som ska reglera användandet av tvång inom hälso- och sjukvården. Undantaget är endast presumtivt tvång (fall där det är rimligt att förmoda att individen skulle acceptera att vårdas, om hon kunde ta ställning till erbjudandet), homerisk tvång (tidsbegränsat tvång, som riktas mot en individ, till hennes eget skydd, och efter hennes tidigare medgivande) och beskedligt tvång (informellt och olagligt tvång i det tysta och lilla som ligger i patientens eget intresse att det utövas). Varken paternalistiskt tvång eller preventivt tvång är acceptabelt. En konsekvent ändring i lagstiftningen enligt dessa principer skulle, enligt Tännsjö, göra att summan av subjektivt upplevt välbehag blir större än vad som nu är fallet.

Ett exempel kan möjligen klargöra hans ståndpunkt. Enligt Tännsjö får en beslutsinkapabel individ endast tvångsintas (eller kvarhållas mot sin vilja) inom psykiatri om villkoren för presumtivt tvång är uppfyllda. Så snart hon blir beslutskapabel ska hon skrivas ut, om hon så önskar. Utgör hon en fara för sig själv, bör hon kunna få remiss till en självmordsklinik (om hon så önskar). Maximen om respekt för den individuella autonomi gör, enligt Tännsjö, att det åvilar motståndarna till självmordskliniker en tung bevisbörda.

Utgör individen en fara för andra får inget

preventivt tvång utövas mot henne. Man får alltså "vänta ut" hennes kriminella beteende och därefter straffa enligt Brottsbalkens regler. En psykiskt störd (och farlig) brottsling kan dömas till livstids fängelse, och endast benådas om hon omprövar sin förhårdade livshållning. En våldtäktsman skulle t ex kunna benådas om han (efter informerat och frivilligt samtycke) accepterade sexuell kastration.

Tvång i vården är en debattbok. Den är välskriven och Tännsjö provocerar friskt genom sina många radikala förslag. Han ifrågasätter (ibland med rätta) förhärskande föreställningar om användningen och rättfärdigandet av tvång inom hälso- och sjukvården. Jag har egentligen bara en allvarlig invändning, och den gäller själva tonläget. Läsaren behandlas ibland som om hon vore ett mindre vetande barn. Är det möjligen den av Tännsjö så förhatliga paternalismen som spökar?

Tore Nilstun

Psykoterapins ställning inom sjukvården

JOHAN CULLBERG

Att prioritera för psykoterapi

HSN-staben 1995

Psykoterapins ställning inom sjukvården och framför allt inom psykiatri har diskuterats länge. Psykoterapins effektivitet har ifrågasatts från olika håll, dynamisk har ställts mot kognitiv terapi, korttidsterapi mot långtidsterapi osv. Prioritetsutredningen berörde psykoterapifrågan mycket ytligt, men i massmedia framställdes det som att psykoterapi mer eller mindre bortprioriterades. Från psykoanalytikerhåll har uttryckts stor oro inför risken att psykoanalysen mer eller mindre skulle dö ut i brist på offentligt stöd, samtidigt som patienter, anhöriga och politiker efterlyst ett bättre utbud av framför allt korttidsterapier inom psykiatriska vården. Det finns alltså många obesvarade frågor när det gäller psykoterapins plats inom sjukvården.

Johan Cullberg har gjort en utredning om prioriteringsproblemen inom den offentliga psykiatri inom Stockholms läns landsting och resultatet föreligger nu i form av en liten skrift "Att prioritera för psykiatri - en utredning för Stockholms läns landsting",

som har goda förutsättningar att bli en klassiker som kort introduktion till psykoterapiområdet.

Den innehåller först en kort genomgång av olika psykoterapiformer. Det enda frågetecknet är egentligen den definition som Cullberg har valt och som är en vidareutveckling av den statliga psykoterapiutredningens definition. Jag tycker inte att definitionen är helt klagörande. Efter en kort beskrivning av psykoterapiformerna inom Stockholms läns landsting, där han visar på dominansen för psykoanalytiskt orienterade psykoterapier i Stockholmsområdet, kommer ett relativt långt kapitel som är en genomgång av den forskning som finns om behandlingsresultat vid olika typer av psykoterapi. Denna översikt är mycket värdefull och den ger referenser till fortsatta studier på egen hand för den intresserade. Han för också en kritisk diskussion om hur effektivitetsstudier i psykoterapi bör bedrivas.

Sedan kommer ett par intressanta kapitel med förslag om prioriteringsprinciper, där han bl a påpekar att de psykoterapeutiska metoderna kräver olika slag av långsiktig patientmedverkan och vikten av att en terapeutisk allians utvecklas. Han påpekar också att korttidsbehandlingar, som i flera forskningsrapporter visats ha effekt, ofta är professionellt mera krävande än långtidsbehandlingarna.

Cullberg föreslår att första prioritet vad gäller psykoterapeutisk behandling bör ges "sjukdomsbehandling för den som har ett subjektivt lidande, risk för kronisering eller självdestruktiv utveckling hos personer som samtidigt visar jag-resurser...". Exempel på sådana psykiska störningar eller sjukdomar är: akutiserade personlighetsstörningar med självmordsrisk, ångest och depressionsyndrom liksom ätstörningar, tvångssyndrom, förstagångsinsjuknade psykotiska patienter liksom deras familjer, långvariga psykossjukdomar (jag-stödande), långvariga måttliga personlighetsstörningar med subjektivt lidande och vissa inskränkningar i livsföring och arbete och reaktioner med ångest eller depression efter traumatiska upplevelser.

Andra prioritet bör ges till "förebyggande behandling för personer verksamma inom speciellt människovårdande yrken, exempelvis personal inom psykiatri, men också "personer som arbetar med pedagogiska, fostrande och vårdande yrken eller som har ledande befattningar".

Cullberg diskuterar i sin bok många centrala frågeställningar inom psykoterapiområdet och drar en hel del för många sannolikt provocativa slutsatser. Texten menar att "alla gängse psykoterapier har effektivitet i lämpliga situationer" och att "terapeutens och patientens individuella preferenser och predisponeringar är inte mindre väsentliga för utfallet än den psykiatriska diagnosen". Det är påtagligt att Cullberg talar för en pluralism inom det psykoterapeutiska området, som jag tycker är mycket välgörande. Han är mycket positiv till den kognitiva psykoterapis utveckling och förordar att man inom Stockholms läns landsting ökar utbildningen och utbudet av kognitiva terapier, samtidigt som han argumenterar på ett nyanserat sätt för att säkra psykoanalysen som terapiform och forskningsmetodik. Kanske mest provocativt är Cullbergs förslag att "i en framtid borde det dock vara möjligt att den nuvarande grundläggande utbildningen vad gäller kognitiva terapier och dynamiska inriktningar kunde samordnas". Detta förutsätter dock en fortsatt utveckling inom den kognitiva terapin mot en starkare dynamisk orientering. Cullberg menar dock att den högre legitimeringsgrundande utbildningen även i framtiden borde vara uppdelad mellan kognitiva och psykoanalytiskt inriktade utbildningar.

Cullbergs bok har mycket hög aktualitet, inte bara för psykoterapeutiskt verksamma och intresserade inom sjukvården i Stockholms län, utan hans genomgång och slutsatser har hög relevans även i övriga landet. Boken bör bli en första prioritet för alla som sysslar med psykoterapi och beslutsfattare i ledningsorganisationer och politiker. Cullberg anvisar en väg för en fortsatt balanserad utveckling och utbyggnad av den psykoterapeutiska behandlingen inom den svenska sjukvården.

Lars Jacobsson

Laser - "Alternativ" behandlingsmetod

**Hopp eller hokus pokus?
Forskare diskuterar lågeffektlaser inom medicinen.**

Källa 44. Forskningsrådsnämnden 1994.

Skriften omfattar åtta avsnitt och försöker i populär form förmedla synen på dagsläget

när det gäller lågeffektlasern som "alternativ" behandlingsmetod. Inledningsvis ger vetenskapsjournalisten Roger Bengtsson en översikt över diskussionen kring vad lågeffektlaser är för något och vilket värde den påstås ha. I andra kapitlet fördjupas presentationen av laserljustets egenskaper. Bl a konstateras att en av laserljustets fundamentala egenskaper - dess koherens - mycket snabbt går förlorad när det tränger genom huden. Behandling med lågeffektlaser har påståtts ge goda effekter inom en lång rad olika områden. Den har närmast lanserats som en universalbehandling vid allsköns krämpor och besvär. Tre kapitel ägnas åt att diskutera värdet av behandling med lågeffektlaser inom breda områden där den hävdas ge positiva behandlingseffekter. Dessa områden är smärtbehandling, inom hudvården och inom tandvården. Författarna drar entydigt slutsatsen att inga effekter har kunnat påvisas i de studier som uppfyller rimliga krav på vetenskaplig metod. Ytterligare två kapitel ägnas redovisning av personliga erfarenheter av att behandla med lågeffektlaser.

Skriften inleds med frågan "Kan ljuset från en stjärna bota en sjuk människa?" Som alla strålningskällor är lasrar underkastade myndighetskontroll. För att kunna klassas och säljas som lågeffektlasrar får instrumenten bara avge så låg strålning att skaderisken inte föreligger vid normal användning. Säkerhetsmarginalerna brukar vara betryggande vida.

Det är synd att skriften inte tydligt och systematiskt redovisar det vetenskapliga underlaget för och emot lågeffektlaserns påstådda effekt utan endast de utvalda experternas personliga slutsatser. Som lekman på området skulle jag ha önskat att inte enbart få deras ställningstaganden utan också fått ta del av såväl de studier som kritiserats för att de inte uppfyller de vetenskapliga krav som alltid måste ställas för att man skall kunna dra korrekta slutsatser av resultaten som de (mera vetenskapliga) man hänvisar till som stöd för att lågeffektlasern är verkningslös. En betydande brist är att samtliga kapitel saknar hänvisningar till litteratur man stöder sig på. Detta skulle ha gett tyngd åt skriften och möjliggjort för läsaren att själv dra slutsatser.

Bengt Brorsson